

ХУМАНИСТИЧНИ АСПЕКТИ НА ЧУЖДООЗИКОВОТО ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ВЪВ ВИСШЕТО МЕДИЦИНСКО УЧИЛИЩЕ ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

Доц. д-р Теодора Вълова

Медицински университет – Плевен

Резюме. В публикацията се разглежда актуалният педагогически проблем за изграждането на хуманни взаимоотношения у чуждестранните студенти за целите на обучението по български език за медицински цели в условията на COVID-19 и социално дистанциране. Анализирани са редица наблюдавани проблеми по време на електронното обучение. Специално внимание е отделено на различни аспекти на академичното общуване с чуждестранните студенти медици по време на пандемията. Приведени са конкретни примери, които доказват, че използването на цифрови устройства и съдържание в продължителен времеви диапазон задълбочава дефицита на лични контакти и добавя специфични предизвикателства пред полисубектното взаимодействие преподавател – студент – пациент. Представени са методически идеи и учебни задачи, използвани в дистанционната среда на обучение с цел формиране както на хуманни алгоритми в професионалното поведение на бъдещите медицински специалисти от други страни, така и на умения за етична комуникация в здравеопазването на езика цел.

Ключови думи: хуманни взаимоотношения; пандемия; чуждестранни студенти; електронно обучение; висше медицинско училище

Увод

Един от пътищата за личностното развитие на бъдещия медицински специалист е изграждането у него на редица качества, определящи професионалното лекарско поведение: човечност, милосърдие, състрадание, емпатия, всеотдайност. Хуманизмът е в основата на медицината от възникването ѝ в Древна Гърция през V век пр. Хр., като и до днес е основен принцип в работата на здравните работници. Утвърждава се като водеща парадигма на лечебното изкуство в епохата на елинизма. През този период средоточие на

моралните императиви и стандартите на взаимоотношенията между лекаря и пациентите е Хипократовата клетва – първият известен професионален етичен кодекс. Тази добродетел оцелява и придобива своя разцвет през епохата на Ренесанса (Ройхлин, Еразъм Ротердамски), когато Човекът и неговата духовна същност са поставени в центъра на Вселената. По-нататъшно реформаторско развитие като концепция хуманизмът получава в трудовете на Мартин Лутер, а модерните негови измерения през XVI – XVII век се свързват с Ян Коменски, Хердер, Русо, Песталоци, Кант. Понятието продължава да се интерпретира от редица изследователи във философски, психологически, социалнопедагогически и други аспекти.

Съвременните изследвания и постижения в областта на инженерните (електронни и лазерни) науки и в сферата на био- и нанотехнологиите, последвани от тяхното приложение в тъканното инженерство, поставят редица нравствени предизвикателства пред медицинската деонтология и медицинското право. Без да отричаме високите технологии, трябва да признаем, че те отчуждават лекаря от хуманистичното отношение към пациента като човешко същество. Той по-скоро се превръща в обект, с когото връзката е опосредствана от компютрите и цифровите устройства, от продължителността, дейностите и обхвата на клиничната пътека. В условията на физическа и социална дистанция по време на пандемията от COVID-19 наблюдаваните деформации в отношенията между здравните специалисти и пациентите са застрашени от допълнителна дехуманизация. Разискван в контекста на електронно-дистанционното обучение на студенти от други страни, изследваният проблем се очертава като централен в общата и специалната подготовка на бъдещите лекари за етично общуване в медицинската практика.

Целта на настоящата публикация е да докаже необходимостта от изграждане на хуманни взаимоотношения в изцяло уеббазираното обучение по български език като чужд за медицински цели и да предложи теоретично обосновани и с подчертано приложен характер модели, чрез които у чуждестранните студенти да се формират етични качества, необходими за овладяване и осъществяване на медицинската професия.

От така поставената цел произтичат конкретни **задачи**.

1. Да се направи кратък оценъчен теоретичен обзор, който обективно да очертае репрезентативни за водещи научни школи и направления хуманистични определения и схващания за педагогическото взаимодействие, върху чиято основа да се изгради концептуалната рамка на изследвания конструкт.
2. Да се обоснове необходимостта от възпитаване на хуманността като качество на личността на чуждестранните студенти медици и да се предложат методически идеи, отговарящи на конкретните комуникативни нужди на целевата група във виртуална среда.

Теоретични аспекти на проучваната проблематика

В увода е подчертано, че в междуличностните отношения *лекар – пациент* се откриват основните прояви на хуманизма в медицината. Неговото възпитаване като нравствена ценност у медицинските специалисти продължава през целия им съзнателен живот, а проявлението му има съществено значение за изграждането на терапевтична и емоционално-психологическа връзка между тях и останалите субекти в здравеопазването. В резултат се постига по-висока ефективност при прегледа, консултацията, диагностиката и лечението.

От проучените теоретични източници в публикацията са реферирани тези, които представят понятието в две категории: като общотеоретични възгледи за хуманизма и като проблем на дидактиката в контекста на изграждането на хуманни взаимоотношения *преподавател – чуждестранни студенти медици*.

За представителите на екзистенциализма хуманизмът е „стремеж и грижа човекът да бъде човечен, а не не-човечен, „нехуманен“, т.е. извън своята същност“. Любовете към другите е „да се грижиш за едно „нещо“ или за едно „лице“ в неговата същност означава да го любиш, да го обичаш...“ (Haydeger 1994, 132). В коментара си към това определение Merdzhanova посочва, че то представя „етически аспект на хуманизма като морално оразмерено отношение към и на човека“. Авторката обобщава, че „образование и хуманизъм“ е мислима релация, а в целостта си тя е „действително възможна и постижима в педагогическа среда“ (Merdzhanova 2007, 76 – 78).

Основавайки се на идеите екзистенциално-хуманистичната концепция за личността и за ученето като процес, представителите на хуманистичния подход добавят автентичност в разработката на идеята. Те разглеждат основната тенденция в развитието на човека – стремежа за себеореализация и себеутвърждаване, в неговата взаимовръзка с другите – Е. Маслоу, К. Роджърс, Дж. Кели. Фокус в теорията на Rogers заема приложението на терапевтичния опит в педагогиката. Авторът подчертава, че използването в обучението на процеси от психотерапията, отнасящи се до създаването на атмосфера на приемане, разбиране и уважение, имат потенциала да развият или променят личността и поведението (Rogers 2003). Анализът на принципите, нагласите и методите на клиент-центрираната терапия, създадена от изследователя, показва нееднозначно, че терапевтичният процес е неизменна част от междуличностните отношения. Тази теза ни предлага концептуални и методологични основания за създаването на съвременни ресурси, които да отговарят на условията за преподаване на езика цел на чуждестранни студенти по медицина и чрез които да се управляват взаимоотношенията в изцяло онлайн формат.

Ако приемем посочените и анализирани по-горе дефиниции като основа при разработването на работещи подходи, чрез които да създадем по-добър климат за формиране на етични качества и норми на поведение у студенти от други страни в дистанционното обучение, то следва да обърнем внимание на факта, че възпи-

тателният процес има преднамерен характер. Основна роля в неговото изграждане и осъществяване играе преподавателят. В процесите на педагогическото общуване и взаимодействие „обучаващият направлява и организира дейността, стимулира активното участие и създаването на климат на откритост и доверие, така че да постигне личностно себепознание, взаимно приемане и емпатично взаимно разбиране“ (Tsvetanska 2006, 158). Това класическо схващане за учебния процес, което поставя акцента върху учителя и преподаването, получава по-нататъшно развитие в образователна технология, центрирана върху обучаваните и ученето (личностноориентиран подход по Е. Василева и learner-centred approach на М. Ноулс). Според този модел учещият се превръща в активен субект на учебно-възпитателния процес, а обучаващият – в негов партньор. За да бъдат студентите емоционално или интелектуално привлечени в актовете на взаимодействие, а след това да бъдат въввлечени в общуване като по-сложна система от взаимодействия и взаимоотношения в клиничната практика, трябва да се отделя голямо внимание на „психологическите закономерности, присъщи на общуването като форма на взаимодействие на човека с другите хора, включващо комуникативни, интерактивни и перцептивни компоненти“ (Stolyarenko 2009, 488). Съобразяването с тях на практика означава развиване на комплекс от личностни и професионални качества: толерантност, внимателно слушане и изслушване, коректност, тактичност, комуникативна гъвкавост, емпатия, асертивност и други, чието усъвършенстване в съвкупност се разглежда като професионално обусловени морално-етични изисквания към бъдещите медици.

Представителите на *Attachment Theory* (Теория на привързаността) изтъкват хипотезата, че отношенията с учителите насърчават любопитството на студентите и изследването на околната среда, положителните умения за справяне с различни ситуации и мисловното представяне за себе си в новите условия. Интерес представляват постановките, че различните нива на положително въздействие и отзивчивост към основни нужди на обучаемите изграждат връзки на първична привързаност на студентите към преподавателя. Това води до формиране на предвидими и чувствителни реакции към другите, което се използва като основа за тълкуване и преценяване на основните намерения и сигурността на действията им в новите отношения (Bowlby 1969). Например в онлайн обучението на чуждестранни студенти през подготвителната година, изучаващи само английски и български език, тази концепция е от съществено значение. Те имат всеки ден по 6 учебни часа с един и същ преподавател и полесното усвояване на специфичния материал по медицински английски или български език в условията на изолация се дължи именно на прилагането на принципите на Теорията на привързаността.

Друг модел, който разглежда възможностите за получаване на хуманно отношение и подпомагане, е *Social Support Perspectives* (Перспективи за социална подкрепа). Той отразява представата, че преподавателите, които

емоционално подкрепят студентите си, имат положително влияние върху изграждането у тях на привързаност към университета. Теорията разглежда взаимоотношенията като лични ресурси, които могат да варират от добре познати и стабилни до относително безлични и мимолетни. Мотивацията на студентите да постигнат социални и академични цели и да се включат в живота на академичната общност, е продукт на социалната реципрочност между тях и преподавателите (Cohen & Wills 1985; Sarason et al. 1990). Тя се наблюдава в упражненията по медицински английски и български език в първи курс. Хуманистичният характер на социална подкрепа подпомага по-лесната адаптация на студентите към бъдещите клинични дисциплини, които те ще изучават, и по-лесното усвояване на лексикалния материал.

Погледнат през призмата на нравственото възпитание и развитие, процесът на хуманизация е централна тема в изследванията на Rangelova. Тя подчертава, че нравственото възпитание е важен фактор и гарант в процеса на очовечаването на личността. Съдейства за овладяване на моралните ценности и превръщането им в притежание на индивида. Като основна цел са изведени хуманизацията в различните общности и постигането на висока степен на нравствена възпитаност. Авторката обобщава, че възпитаването на нравствени качества у човека „мотивиращ хуманните му прояви в социума. Формира у него умения и навици за ежедневната изява на човечността, за търсене и намиране на морален изход от всяка жизнена ситуация“ (Rangelova 2005, 261 – 262). В следващи изследвания на същия автор взаимодействието преподавател – студент се определя като „едно от решаващите условия и фактор за оптимално формиране на бъдещия специалист, на бъдещия професионалист. То изисква, от една страна, готовност и на двете страни да общуват помежду си, да проявяват взаимно обучение, търпимост, доброжелателност за другия, за неговото бъдеще и реализация“ (Rangelova 2019, 92).

В подкрепа на представените схващания могат да се посочат резултатите от проведените национални изследвания в тематичното поле на изследвания проблем. Основен фокус в тях е проучването на мнението на студентите за резултатността от процеса на психолого-педагогическото общуване в университетската среда. Вследствие са йерархизирани по важност педагогическите фактори, които влияят върху полисубектните взаимоотношения преподавател – студенти. Първите три места според изследваните лица се заемат от показателите „добронамереност, хуманистичност, емпатия и партньорски взаимодействия в процеса на обучение“, „атмосфера на доверие и толерантност, на психологически комфорт и емоционална удовлетвореност на всички студенти“, „висока комуникативна култура на преподавателя, умения (вербални и невербални) за оптимизиране на общуването със студентите“ (Georgieva, Tasinov 2020, 921 – 922). Налага се изводът, че за разлика от неформалното общуване, по време на педагогическото общуване преподавателите предна-

мерено, целенасочено, регулирано и системно управляват формирането на социалните норми и културно-етичните ценности в съзнанието на обучаваните. Тяхната активност е също толкова важна за постигане на по-голяма ефективност в интерактивния процес.

Отправна точка при окачествяването на взаимодействието между субектите в образователния процес е дефиницията на Kulishev, според когото то „е насочено към социалната среда сложна съвкупност от когнитивни, афективни и поведенчески (операционални) компоненти, чрез които личността изразява равнището на формираност и съдържателните особености на своята ценностна система“ (Kulishev 2018, 172). С основание може да се каже, че всяка от посочените детерминанти е свързана с хуманизацията на цялостния личностно-професионален профил на бъдещия медицински специалист. Специфичните особености на обучението във висшето медицинско училище дават сериозно основание на водещи изследователи да характеризират процеса като рисков поради осъществяването на част от него в болнична среда и включването на пациентите в него (Tornyova 2010, 68). Трудностите пред ефективното организиране на педагогическото взаимодействие в условията на медицинското образование са в резултат от „наличието на ред допълнителни обстоятелства: наличие на трети субект – пациент; взаимоотношения с близки на пациента; взаимоотношения с медицински персонал и др.“ (Gyurova 2016, 109). Всички тези фактори разширяват и усложняват ролята на преподавателя като водещ интеракцията субект, тъй като му се налага да владее комуникативни умения да изгражда хуманни взаимоотношения между участващите в общуването страни.

Може да се обобщи, че в резултат на личностния контакт лекторът въздейства едновременно върху развитието на важни сфери на личността на студента с медицински профил – съзнателна, емоционална, поведенческа. В това отношение особено място заема възпитаването на хуманността – сложно интегрално качество на личността, което определя и регулира поведението ѝ в различни житейски ситуации (Tornyova, Hristov 2010, 259 – 260). Съотнесена към съвременната високотехнологична медицина, тази етична ценност придобива императивна стойност в отношенията лекар – пациент. Формирането ѝ и превръщането ѝ във водещ принцип в професионално-етичната здравна комуникация е нелека методическа задача, която пандемията направи възможна за решаване само в онлайн обстановка. Работата в дигиталната класна стая доказва особената роля, която заема човешкият фактор при употребата на технологиите, което доведе до преосмислянето на важността на личния контакт между отделните субекти на образователния процес (Veselinov 2021, 7). Наблюденията по време на епидемичната обстановка потвърдиха тезата, че основният проблем на дистанционната форма на обучение е невъзможността преподавателите да създадат субект-субектни отношения със студентите (Fedotenko 2020, 137).

Сами се убедихме, че ако лекциите могат да бъдат алтернативно електронно представени и дистанционно преподадени – в определен дял и процент, то личният контакт е незаменима предпоставка за установяването на ефективни взаимоотношения между преподавателя и студентите. Тук е мястото да се подчертае, че ако усвояването на необходимите знания за медицинската предклинична и клинична практика е ключово за постигането на т.нар. професионална пригодност, то интеракцията учител – учещ е важен организационно-съдържателен компонент на образователната среда. Като такъв, той се характеризира с наличието на специфични взаимодействия между студентите и преподавателите в университетската организация, основани на уважение, зачитане на успехите и академичните символи и традиции (Tsokov 2011, 69 – 78). Погледнато през призмата на интериоризацията на етични норми и ценности у членовете на мултикултурните учебни групи във висшето медицинско училище (включващи представители на различни етноси и лингвокултурни общности), общуването с чуждестранните студенти се разглежда като инструмент за развитие на критично и аналитично мислене, съпричастност, комуникация и взаимодействие с пациентите и т.н. Тези важни аспекти от съдържателното поле на хуманната педагогика имат своите проекции в учебно-възпитателния процес. Те ще бъдат обединени и разгледани в няколко изследователски сечения.

1. По отношение на хуманизирането на чуждоезиковия учебен процес в електронна среда във висшето медицинско училище

Утвърждаването на отношения на взаимно уважение, доверие и толерантност, на зачитане личността на студента и непрекъснато стимулиране на творческата му активност са от ключово значение за съхраняване на хармоничните отношения при липсата на диалогично общуване „лице в лице“.

2. По отношение на статута и ролите на преподавателя и студентите

Неприсъствената форма на обучение променя йерархията в съвместната дейност и отношенията между преподавателя и студентите спрямо техния статут (отреждащ мястото, което даден човек заема в социалната общност) и публични роли (свързват се със структурата на извършваната дейност и позициите, заемани в образователната институция).

3. По отношение на комуникацията и сътрудничеството, извършвани на езика цел в условията на онлайн обучение

Във връзка с водещото професионално-личностно качество на лекаря – комуникативност със задължителен елемент на емпатия, педагогическата интеракция е осмислена през призмата на моделиращите и регулиращите функции на личностно ориентирания подход.

Налага се следният **извод**: електронното обучение позволява по-гъвкави възможности за работа на преподавателя, но поставя и редица ограничения пред пълноценното педагогическо общуване за целите на чуждоезиковото обучение.

От тук следват въпросите: Как да бъдат избегнати дефицитите в субект-субектните взаимоотношения в резултат на взаимодействието в неприсъствена среда? Как класическата образователна парадигма „преподавател – знание – студент“ да се развие във формата „обучител – дигитални средства – обучаем“, така че да бъде конкурентна на традиционното, присъствено обучение? Как в специфичните условия да се изградят качествата човечност, доброта, емпатия, милосърдие и уважение към достойнството на пациента? Отговорите, които статията предлага, са чрез използване на подходящи методически подходи от хуманистичен тип, адаптирани към условията на уеббазирано обучение. С цел тяхното диференциране се предлага следната класификация.

1. Според методическите идеи за овладяване на хуманността като качество на личността на чуждестранните студенти медицина в дигиталната класна стая

Възпитаването на хуманизма като ценност и проявите на хуманност са в основата на хуманизацията на субект-субектните взаимоотношения между преподавателя и студентите в полза на общуването с пациентите. Ще разгледаме езиковата среда като фактор, повишаващ ефективността на обучението по втори (в случая – български) език на чуждестранните студенти с медицински профил.

Използваният инструментариум (във формата на традиционното присъствено обучение) включва хуманистични подходи от спектъра на директния, аудиолингвалния и аудиовизуалния метод. Педагогическото наблюдение показва, че в дистанционния формат доминира *обяснително-илюстративният подход*. Чрез него преподавателят предлага за кратко време обобщена информация по даден езиков проблем, дефинира фонетични или граматични правила. Визуализира по подходящ начин лингвистичната информация, следвайки логиката на собствените разсъждения, без да бъде прекъсван и отклоняван от предварителния план. Общуването обаче е еднопосочно при водещата роля на учителя. Основната езикова дейност е рецептивна – „четене от екран“. В дигитална среда тя изисква повече време и усилия за интелектуална концентрация при възприемането на голям обем информация. Вследствие на това ще отбележим някои недостатъци на обяснително-илюстративния подход в електронни условия:

- студентът е в пасивна позиция, докато сам не пожелае активно да изрази собствено мнение по дискутираната тема;
- лаконична комуникация в резултат от формалното участие на обучаемите в уеббазирано общуване;
- слабо мотивираните студенти или такива с недобре изградени учебни навики не успяват да се възползват от възможностите на виртуалната среда, което намалява способностите им за учене и снижава академичните им постижения;
- липса на обратна връзка, която да даде на преподавателя информация дали обучаваният възприема, разбира и преработва понятията, примерите и съжде-

нията за хуманността както в различните ѝ измерения, така и като професионална норма на поведението на медицинския служител.

Ще маркираме някои методически идеи на хуманистична основа, които създават благоприятни условия за възприемането на различна информация, за нейното разбиране, за осъзнаване на последиците от въздействието ѝ върху психиката на пациента. Упражненията водят до разширяване на диалогичността по време на часа, в резултат от което се стимулира взаимното възприемане и уважение между преподавателя и студентите:

– *изпълнителски задачи* – четене по роли на автентични диалози с цел изграждане на доверие, проява на толерантност, зачитане и съобразяване с мнението на пациента – важни елементи на лечебния процес. Напр. чрез интонацията студентите да изразят съмнение, възможност или сигурност, съжаление, надежда, да дадат съвет, да изкажат мнение, да се аргументират, да сравнят и да установят приликите и разликите в изразените становища и т.н.;

– *ситуативни етюди* – активират и мотивират студентите, спомагат за избягване на отегчението и монотонността в часа. Ситуативният етюд максимално доближава общуването до естествената комуникация в клиничната среда, осигурявайки динамично взаимодействие между преподавателя и студента. Подходящи задачи са да образуват учтива форма на императивите, използвани по време на прегледа на пациента, или обясняване на здравословното му състояние при спазване на етичните норми. Целта е бъдещите медици творчески да овладеят различни контекстуални синоними за по-точно и сбито изразяване на конкретните инструкции към пациента: „Кажете ми къде Ви боли?“, „Посочете къде усещате болката?“. Освен посочените синтетични императиви подходящо е използването и на аналитичните техни форми (съставни императивни форми с *нека да и недей да*): „Нека сега да покажете къде усещате болката!“;

– *комуникативни упражнения* – подпомагат изграждането на емпатия между преподавателя и студентите при диференциран подход и отчитане на индивидуалните особености, ниво на знания и потребности на всеки обучаем. Напр. да се перифразира изложението на последно говорилия, като се прибавят собствени идеи по конкретния медицински казус. Наблюдават се положителни резултати: развитие на краткотрайната памет, проверка на разбирането, формиране на умения за преобразуване/интерпретиране на чужда реч (подготовка за представяне на анамнеза), усъвършенстване на уменията за преразказ, получаване на обратна връзка. Упражнението се използва както при учебни задачи за евфемизация – деликатно назоваване на стресираща медицинска патология, така и за предаване на лоша новина по описателен път, щадящ болния;

– *етични казуси* – обсъждане на откъси от художествени текстове, които интерпретират морално-етични казуси. За разлика от теоретичната наука, която

налага своите тези директно, понякога дори дидактично, художествената литература въздейства върху обучавания индиректно – чрез образи, картини, емоции, чувства. Така тя възпитава неусетно бъдещите лекари в духа на моралните добродетели, които следва българинът от древни времена до днес – дълг, чест, отговорност, вяност. Приобщава ги към общочовешките идеали – хуманизъм, емпатия. Художествените текстове запознават студентите, на първо място, с националната специфика и културата на общуване в нашата страна. На второ място, допълват и доразвиват знанията по езика, разширяват активния им речников запас. Подходящи творби са: „По жицата“ от Й. Йовков (акцент върху благородната лъжа), „Занемелите камбани“ (Е. Пелин) – съдържа етично послание: и най-малкият жест има важно значение да се прояви милосърдие, състрадание и хуманно отношение.

2. Според методическите идеи за оптимизиране на комуникацията и сътрудничеството във виртуална среда

Отсъствието на визуален контакт (поради технически проблеми за използване на камерите или формално участие на студентите) създава условия за рискове в следните насоки:

- занижен контрол на резултатите от учебния процес поради липсата на жив контакт;
- понижава нивото на осмисляне и затвърдяване, което води до фрагментарно усвояване на морфологичните, лексикалните и синтактичните знания. Тези пропуски пречат при формирането на трайни комуникативни умения и навици за специализирана, професионална употреба на езика в реални речеви ситуации;
- възпрепятства овладяването на екстралингвистичните компоненти – допълнителни езикови фактори, характерни само за устната комуникация и по-специално за контакта „лице в лице“.

Към посочените предизвикателства трябва да добавим и индивидуалните професионални потребности за ефективна клинична комуникация на чуждестранните студенти. По време на практиката и стажовете по различните дисциплини те трябва да общуват с пациенти, чийто първи език е българският. За изучаващите го като чужд средно напреднали в усвояването на езика цел употребата на подходящи жестове и мимики придобива съществено значение. Паралингвистичните средства допълват, а понякога и изцяло заместват лаконичните вербални изказвания на практиканта, които са резултат от бедния му все още активен речник. Трябва да се подчертае, че жестовете и техният символичен език се разбират различно в отделните страни по света. Специфичното, понякога противоположно значение на комуникативното послание в неговата цялост (комбинацията от вербални и невербални средства) създава затруднения пред ефективното межкултурно общуване, чиято основна цел е снемането на диагнозата, назначаването на

подходящо лечение и др. Това поражда конкретни комуникативни бариери пред разбирането. Допълнителни препятствия при формирането на умения за правилна употреба на неезиковите средства на общуване създават двете форми на безопасна комуникация преподавател – студент и студент – пациент: дистанционното обучение и носенето на предпазна маска. Установяват се следните недостатъци:

- мониторът, а често това е екранът на телефона, отнема видимостта към целия език на тялото, тъй като камерата обхваща в най-добрия случай лицето и част от бюста на комуникантите;
- размерът и осветеността на екрана създават недобра видимост към мимическата експресия, която – в единство с вербалната комуникация – трябва да доближи мобилното общуване до естествената комуникация в реалните клинични ситуации и условия;
- предпазната маска (носена в болнични условия) закрива човешките мимики, локализирани в пространството на лицето под нея.

Възможни сценарии за преодоляване на посочените дефицити в синхронен формат са някои театрални техники:

- *вербални изказвания, придружени от невербални средства* (жестикулации, движения и др.), които компенсират липсващата естествена езикова среда – напр. да придружат с жест реплики в лекарския кабинет: Влезте! Седнете на кушетката! Дишайте дълбоко! Издишайте бавно! Моля повторете (не чух добре)! Моля, пазете тишина!;
- *пантомима* – да представят чрез изразенията на лицето, мимиките жестовете и позите предварително зададена от лектора комуникативна ситуация от диагностично-лечебния процес. Задачата към останалите студенти е да отгатнат какъв медицински казус се представя чрез езика на тялото;
- *трансформиращ преразказ* – с дидактическа задача за предаване на текста (да съобщи за операция/диагноза, да приеме/изпише болен, да назначи лечение и т.н.) от името на различен участник в комуникативната ситуация.

Технологични идеи в онлайн режим:

- *визуален контакт* – поддържане на непрекъсната връзка чрез камерите за следене на разговора и проява на съпричастност към него чрез навременни речеви изяви;
- *включване на допълнителни дигитални приложения* за разширяване на комуникацията между преподавателя и студентите – общ и/или личен чат в инструментите WhatsApp, Messenger, Viber.

Дейности в асинхронен формат:

- *повторно гледане на записа на видеоурока в офлайн режим*;
- *изследване на случай* – самостоятелно проучване на разнообразните автентични материали в дигиталната платформа, следвайки собствено учебно темпо.

3. Според методическите идеи за хуманизиране на личностно-професионалния профил на студента медик

Динамиката на ролите в обучението актуализира личностно-професионалния профил на студента медик, поставяйки го едновременно и/или последователно в позицията на обучаван и в тази на здравния специалист. С други думи, в практиката стажантът от обучаван влиза в ролята на професионалиста медик, от когото се очаква да решава диагностично-лечебни казуси чрез хуманистичен подход.

Дефицитите във възпитателните отношения и резултати, наблюдавани в онлайн средата, са следните:

- нарушаване на целенасоченото, систематичното и специално организираното взаимодействие между субектите, което води до дисбаланс при усвояването на етичните и правните стандарти за професионална комуникация в здравеопазването;
- усещане за изолiranост от преподавателя и от състудентите в продължителен времеви диапазон, особено по отношение на справянето със задачи за корекция (поради неразбиране на естеството на допуснатите грешки и техните корекции).

Възможни технически рискове при формирането на социалните роли на преподавателя и студента във виртуална среда са:

- *прекъсване на онлайн връзката*, в резултат от което се нарушава създадената емоционална атмосфера между участниците и се формализира процесът за изграждане на етично и хуманно отношение към пациентите;
- *забавяне на звуковия сигнал*, което води до наслаждане на „говор върху говор“ и рефлектира върху възприемането на съобщенията.

Ефективни подходи за минимизиране на рисковете са:

- *ролева игра* – един от студентите е лекар, а другият – пациент. Разиграва се въображаема ситуация, в която се формират вербални и невербални умения за клинично общуване в подходящ регистър, отчитащ социалния статус на болния;
- *смяна на ролите в сценариите и сюжетните истории*, в които се използва езикът цел. Според конкретния случай преподавателят „активизира“ система от роли (на организатор, авторитет, възпитател, координатор, експерт, модератор, източник на информация, медиатор, приятел и др.), които попадат в „пространството“ на социалните детерминанти и практическите равнища за решаване на медицинския казус;
- *дискусия на медицинска тема* – при подготовката за нея се коментират етичните въпроси, които поражда обсъжданата област, актуализират се термини и изрази, които ще се използват в дебата. Примерни теми: „За“ и „против“ поднасянето на цялата истина за болестта и нейната прогноза; „За“ и „против“ ваксинацията срещу COVID-19; „За“ и „против“ подобряването на генома на

клетките. Студентите подбират тези, аргументи, контрааргументи и изводи. Излагат своите възгледи от гледна точка на хуманността като основа на медицинската професия.

Заклучение

Предимствата на електронната среда се откриват във възможностите за персонализация на обучението. Онлайн представяните лекции и упражнения следват индивидуалния темп на учене и възприемане на всеки отделен студент. Трансформацията на учебните материали се осъществява след отчитане нивото на неговите знания и умения, на житейските потребности и академично-кариерните му интереси. Студентите имат достъп до ресурси за постоянна връзка с преподаватели и колеги чрез интегрираните инструменти в дигиталната класна стая – общ и личен чат, форум, споделяне на екрана и др. Гарантирани са многократният преглед на дигитализираните материали в офлайн режим, тестовата проверка, при която се спестяват материални ресурси и се минимизира времето за извършване на оценяването.

Освен изброените безспорни позитиви, които съдържа в себе си, виртуалната среда причинява затруднения пред съхраняването на позитивен и подкрепящ климат за осъществяването на ефективно педагогическото общуване. Вследствие от това етичните ценности се формират фрагментарно – не само като морални императиви, но и в интеркултурен и интелектуален аспект. Чуждестранните студенти медици по-трудно и непълноценно овладяват професионалните умения: да проявяват човечност, милосърдие, емпатия, всеотдайност при изпълнението на професионалния дълг. За да се противодейства резултатно на неефективното междуличностно взаимодействие в дигиталната среда, изключително важно е при представянето на електронните лекции и упражнения да се прилагат дейностни подходи и подходящи методически идеи, чрез които да се възпитават етични принципи и правила за професионално поведение в здравеопазването.

ЛИТЕРАТУРА

- BOWLBY, J., 1969. Attachment. *Attachment and loss*. New York, NY: Bacik Books.
- COHEN, S. & WILLS, T. A., 1985. Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, **98**, 310 – 257.
- ВЕСЕЛИНОВ, Д. 2021. Лингводидактологични аспекти на присъственото обучение в електронна среда. *Чуждоезиково обучение*, **48**(1), 7.
- ГЕОРГИЕВА, С., ТАСИНОВ, Т. 2020. Ключови фактори за компетентността университетска подготовка на студенти – бъдещи учители. В: *Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“*, 921 – 922. Шумен: Епископ Константин Преславски.

- ГЮРОВА, В. 2016. Подготовка и провеждане на семинарните занятия и упражненията. В: ГРУДЕВА, М., В. ГЮРОВА, Т. КОСТАДИНОВА. *Методика на академичното преподаване във висшето медицинско училище*. Варна: Медицински университет – Варна.
- КУЛИШЕВ, Н. 2018. *Теория на педагогическите умения на учителите*. София: Захарий Стоянов.
- МЕРДЖАНОВА, Я. 2007. Образованието като ирония на хуманизма. В: *Педагогически есета*, (76 – 78). София: Св. Климент Охридски.
- РАНГЕЛОВА, Е. 2005. Нравствено възпитание и развитие. В: Л. Димитров. *Теория на възпитанието*. София: ВЕДА-СЛОВЕНА – ЖГ.
- РАНГЕЛОВА, Е., 2019. Рискове във взаимодействието преподавател – студент. Във: *Взаимодействие на преподавателя и студента в условията на университетското образование: Теории, технологии, управление*. Габрово: Екс-Прес.
- ROGERS, C. R., 2003. *Client Centered Therapy*. Londres: Constable & Robinson Ltd.
- SARASON, B. R., SARASON, I. G. & Pierce, G. R., 1990. Traditional views of social support and their impact on assessment. In: B. R., Sarason, I. G. Sarason, & G. R. Sarason (Eds.). *Social support: An interaction view* 9 – 25. New York, NY: Wiley.
- СТОЛЯРЕНКО, Л. Д., 2009. *Педагогическая психология*. Ростов на Дону: Феникс.
- ТОРНЬОВА, Б., 2010. Същност и специфика на обучението във Висшето медицинско училище (Колеж). В: Т. Попов (ред.) и кол. *Медицинска педагогика*. Габрово: Издателство Екс-Прес.
- ТОРНЬОВА, Б., ХРИСТОВ, Ж., 2010. Хуманизация и демокрация на учебния процес във Висшето медицинско училище. В: Т. Попов (ред.) и кол. *Медицинска педагогика*. Габрово: Екс-Прес (259 – 260).
- ФЕДОТЕНКО, И., 2020. Електронно-дистанционно образование: рискове, вызовы, ресурси. В: *Взаимодействие на преподавателя и студента в условията на университетското образование – актуални проблеми, съвременни изследвания, опит*. Габрово: Екс-Прес, 228 – 234.
- ХАЙДЕГЕР, М., 1994. За хуманизма. *Същности*, 132.
- ЦВЕТАНСКА, С., 2006. *Предизвикателство в педагогическото общуване*. София: Просвета.
- ЦОКОВ, Г., 2009. Специфики на съвременната университетска организация. *Педагогика*, 11(12), 69 – 78.

REFERENCES

- BOWLBY, J. 1969. *Attachment. Attachment and loss*. New York: Bacik Books.

- COHEN, S., & WILLS, T. A. 1985. Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, **98**, 310 – 257.
- GEORGIEVA, S., TASINOV, T., 2020. Klyuchovi faktori za kompetentnostna universitetska podgotovka na studenti – badeshti uchiteli. V: *Godishnik na Shumenskia universitet Episkop Konstantin Preslavski*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski [In Bulgarian].
- Gyurova, V., 2016. Podgotovka i provezhdane na seminarните zanyatiya i uprazhneniyata. V: GRUDEVA, M., V. GYUROVA, T. KOSTADINOVA. *Metodika na akademichното преподаване във висшето медитсинско училище*. Varna: Meditsinski universitet – Varna [In Bulgarian].
- FEDOTENKO, I., 2020. Elektronno-distantionnoye obrazovaniye: risky, vyzovy, resursy. V: *Vzaimodeystviye na prepodavatelya i studenta v usloviyata na universitetskoto obrazovaniye – aktualni problemi, savremenni izsledvaniya, opit*. Gabrovo: Izdatelstvo Eks-Pres, 228 – 234.
- HAYDEGER, M., 1994. Za humanizma. *Sashtnosti*, **132**.
- KULISHEV, N., 2018. *Teoria na pedagogicheskite umenia na uchitelite*. Sofia: Zahariy Stoyanov [In Bulgarian].
- MERDZHANOVA, Ya. 2007. Obrazovaniето kato ironia na humanizma. V: *Pedagogicheski eseta*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski (76 – 78) [In Bulgarian].
- RANGELOVA, E., 2005. Nравstveno vazpitanie i razvitie. V: L. Dimitrov, *Teoriya na vazpitanieto*. Sofia: VEDA-SLOVENA – ZHG [In Bulgarian].
- RANGELOVA, E. 2019. Riskove във vzaimodeystviето prepodavatel-student. V: *Vzaimodeystvie na prepodavatelya i studenta v usloviyata na universitetskoto obrazovanie: Teorii, tehnologii, upravlenie*. Gabrovo: Eks-Pres [In Bulgarian].
- ROGERS, C. R., 2003. *Client Centered Therapy*. Londres: Constable & Robinson Ltd.
- SARASON, B. R., SARASON, I. G. & PIERCE, G. R. 1990. Traditional views of social support and their impact on assessment. In: B. R. Sarason, I. G. Sarason & G. R. Sarason (Eds.). *Social support: An interaction view*. New York: Wiley, 9 – 25.
- STOLYARENKO, L. D., 2009. *Pedagogicheskaya psihologiya*. Rostov na Donu: Feniks [In Russian].
- TORNYOVA, B., 2010. Sashtnost i spetsifika na obuchenieto във Vissheto meditsinsko uchilishte (Kolezh). V: T. Popov (red.) i kol. *Meditsinska pedagogika. Uchebnik za studenti ot fakultetite po obshtestveno zdrave*. Gabrovo: Izdatelstvo Eks-Pres [In Bulgarian].
- TORNYOVA, B., HRISTOV, ZH., 2010. Humanizatsiya i demokratiya na uchebniya protses във Vissheto meditsinsko uchilishte. V: T. Popov

- (red.) i kol. *Meditinska pedagogika*. Gabrovo: Eks-Pres, 259 – 260 [In Bulgarian].
- TSOKOV, G., 2009. Spetsifiki na savremennata universitetska organizatsiya. *Pedagogika-Pedagogy*, **11**(12), 69 – 78 [In Bulgarian].
- TSVETANSKA, S., 2006. *Predizvikatelstvo v pedagogicheskoto obshtuvane*. Sofia: Prosveta [In Bulgarian].
- VESELINOV, D. 2021. Lingvodidaktologichni aspekti na prisastvenoto obuchenie v elektronna sreda. *Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching*, **48**(1), 7 [In Bulgarian].

HUMANISTIC ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGE PEDAGOGICAL INTERACTION AT THE HIGHER MEDICAL SCHOOL DURING A PANDEMIC

Abstract. The article represents the current pedagogical problem of building human relationships that foreign students face in *Bulgarian second language acquisition for medical purposes* in the conditions of Covid-19 and social distancing. A number of observed problems in the context of e-learning are analyzed. Special attention is paid to various aspects of academic communication with foreign medical students during the pandemic. Specific examples which can be used to prove that the usage of digital devices and content over a long period of time exacerbates the deficit of personal contacts and adds specific challenges to the multi- subject interaction: teacher – student – patient are given. The article outlines methodological ideas and tasks used in the distance learning environment in order to form both human e algorithms in the professional behavior of future medical professionals from other countries and skills for ethical communication in the healthcare.

Keywords: human relationships; pandemic; foreign students; e-learning; medical university

✉ **Dr. Teodora Valova, Assoc. Prof.**

ORCID ID: 0000-0002-2987-3089

Web of Science Researcher ID: AAL-4280-2021

Department of Language and Specialized Training

Medical University – Pleven

Pleven, Bulgaria

E-mail: teodora.valova@mu-pleven.bg